

1. Έδεσσα. Νηματοουργείο Γρηγορίου Τάιτας και Σια. (Αρχείο Φιλοπόροδου Συλλόγου Έδεσσας «Μέγας Αλέξανδρος»).

Εργοστάσια κλωστοϋφαντουργίας στην Έδεσσα

Χάρη στη βιομηχανική επανάσταση εισάγεται η μηχανή και ιδρύονται εργοστάσια, δίνοντας τη δυνατότητα της μαζικής παραγωγής και της τυποποίησης των προϊόντων. Η αυξανόμενη βιομηχανική παραγωγή, στα μέσα του 19ου αιώνα, δημιουργεί την ανάγκη νέων αγορών, με αποτέλεσμα την οικονομική και πολιτική διείσδυση των βιομηχανικών κρατών — Αγγλίας, Γαλλίας — στη ζωή των άλλων χωρών. Το ενδιαφέρον τους στρέφεται κύρια στην Οθωμανική αυτοκρατορία, η οποία βρίσκεται στη δύση της και προσπαθεί να επιβιώσει με τον εξευρωπαϊσμό της. Οι διοικητικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις του Μαχμούτ II (Tanzimat 1830-1840) αποτελούν ουσιαστική προσπάθεια προς την κατεύθυνση αυτή, που ενισχύεται αποφασιστικά με το Hatti - Hymayn το 1856 (ισα δικαιώματα σε Χριστιανούς και Μουσουλμάνους)².

Η βιομηχανική παραγωγή στον Βορειοελλαδικό χώρο, την εποχή αυτή, είναι υποτυπώδης. Αυτό οφείλεται στην αδιαφορία και την έλλειψη προστασίας της εθνικής βιομηχανίας από την τουρκική κυβέρνηση, με αποτέλεσμα την τεράστια εισροή δυτικών βιομηχανικών προϊόντων που υπερτερούσαν στην εξωτερική εμφάνιση, στην ποιότητα και στη χαμηλή τιμή και τα οποία εκτόπισαν τη ντόπια παραγωγή. Οι κατεστραμμένοι οικονομικά χιοτέχνες εγκαταλείπουν τα ορεινά κέντρα παραγωγής και συγκεντρώνονται στις μεγαλύτερες πόλεις, όπου ο πληθυσμός διπλασιάζεται ανάμεσα στα 1840 και στα 1880³. Η οργάνωση σιδηροδρομικού δικτύου στη χώρα μετά το 1860, διευκολύνει τη διακίνηση των ευρωπαϊκών εμπορευμάτων, ενώ οι πόλεις που βρίσκονται σε συγκοινωνιακούς κόμβους αναπτύσσονται ιδιαίτερα και λειτουργούν ως πρακτορεία απ' όπου το εξωτερικό διοχετεύει τα προϊόντα του.

Τα «προνόμια» του 19ου αιώνα δίνουν τη δυνατότητα συγκέντρωσης κεφαλαίου. Στις πόλεις κυριαρχεί το ελληνικό και εβραϊκό στοιχείο, που επιδιέχεται το εμπόριο και την τραπεζική δραστηριότητα, ενώ παράλληλα, προσπαθεί να δημιουργήσει μια ντόπια, κάπως συγκροτημένη βιομηχανική παραγωγή¹. Με την αύξηση του εισαγωγικού δασμού σε 11% και το νόμο που ψηφίστηκε στα 1908, σύμφωνα με τον οποίο εξασφαλίστηκε η ατέλεια στην εισαγωγή μηχανημάτων και πρώτων υλών, δόθηκε κάποια ώθηση στη βιομηχανία².

Μια πρώτη βιομηχανική προσπάθεια αποτελούν τα υδροκίνητα εργοστάσια κλωστοϋφαντουργίας, που ιδρύουν, το 1874-1912, Ναουσαίοι Έλληνες επιχειρηματίες στην Κεντρική Μακεδονία και ειδικότερα στις πόλεις του Βερμίου: Έδεσσα, Νάουσα και Βέροια.

Χριστίνα Ζαρκάδα - Πισιόλη

Αρχιτέκτων

Η οργάνωση των εργοστασίων αυτών οφείλεται στη χρήση της κινητήριας δύναμης του νερού — που είχε αρχίσει παλαιότερα με παραδοσιακούς τρόπους εκμετάλλευσης — στα χαμηλά ημερησίοια (10 γρόσια: 2 δρχ.), στην πλούσια ντόπια παραγωγή σε πρώτες ύλες (βαμβάκι από τις πεδιάδες Σερρών - Νιρβίτας, Θεσσαλονίκης - Επανωμής και Βέροιας - Αξιού) καθώς και στο γεγονός ότι ο υφαντουργικός κλάδος δεν απαιτούσε ιδιαίτερη τεχνική μόρφωση. Προϋπήρχε βέβαια η εμπειρία της οικιακής βιοτεχνίας χονδρών μάλλινων υφανμάτων, (σαγιάκια) — η Μακεδονία είχε 10.000 αργαλειούς στα 1800³. Ο μηχανικός εξοπλισμός των εργοστασίων αυτών προέρχεται από την Αγγλία, πρωτοπόρο της βιομηχανικής επανάστασης, όπου αρχικά αναπτύσσεται η υφαντουργική βιομηχανία. Η παραγωγή των πρώτων αυτών νηματουριών, καταναλώνεται στην Ευρωπαϊκή Τουρκία, η οποία περιλαμβάνει τη Μακεδονία με την ευρύτερη γεωγραφική της σημασία, τη Θράκη, την Ήπειρο και την Αλβανία, με εμπορικό κέντρο τη Θεσσαλονίκη. Μετά την απελευθέρωση του Βορειοελλαδικού χώρου από τους Τούρκους, η περιοχή αυτή περιέρχεται, διότι η Β. Μακεδονία περιέρχεται στη Γιουγκοσλαβία και Βουλγαρία, ενώ η Αλβανία ανεξαρτητοποιείται. Ακολουθεί μια δύσκολη περίοδος προσαρμογής στα νέα δεδομένα, όπου η μακεδονική βιομηχανία πρέπει να προσαρμοσθεί στις συνθήκες αγοράς, νομοθεσίας και φορολογίας της ελεύθερης Ελλάδας.⁴

Τα εργοστάσια κλωστοϋφαντουργίας στην Έδεσσα δίνουν μια εικόνα της βιομηχανικής δραστηριότητας που ξεκίνησε στην Κεντρική Μακεδονία στα τέλη του 19ου αιώνα. Η Έδεσσα (Βοδενά), την περίοδο της Τουρκοκρατίας βρίσκεται σε ακ-

μή. Είναι η διοικητική πρωτεύουσα του «Καζά» των Βοδενών⁵ και παράλληλα κέντρο βιοτεχνικό και εμπορικό. Η πόλη της Έδεσσας είναι κτισμένη στο πλάτωμα που δημιουργείται στην κορυφή ενός βράχου. Ο ποταμός Έδεσσαίος (Βόδας) με τις διακλαδώσεις του διασχίζει την πόλη και χύνεται στον κάμπο («Λόγγο») δημιουργώντας τους γνωστούς καταρράκτες. Διάφοροι περιηγητές που περνούν από την Έδεσσα το 19ο αιώνα⁶, περιγράφουν την ομορφιά της με το πράσινο και τα πολλά νερά, ενώ παράλληλα αναφέρουν την πλούσια παραγωγή φρούτων, καθώς και την ύπαρξη συντεχνιών και βιοτεχνικών εργοστασίων επεξεργασίας μεταξού, δερμάτων και μάλλινων υφανμάτων.

Τα πρώτα εργοστάσια της Έδεσσας κτίζονται κοντά στο χώρο των καταρράκτων, διότι η τουρκική κυβέρνηση δεν επέτρεπε την παραγωγή και μεταφορά ηλεκτρικού ρεύματος μακριά από τους καταρράκτες⁷. Κάθε εργοστάσιο εκμεταλλεύεται και έναν καταρράκτη⁸.

Η αρχιτεκτονική των κτιριακών εγκαταστάσεων είναι η χαρακτηριστική των βιομηχανικών συγκροτημάτων της εποχής αυτής, όπου οι όγκοι εμφανίζονται ορθογωνικοί σε κάτοψη με όψεις επίπεδες, απλές, διδύμητες από μεγάλα ανοίγματα «εν σειρά», ενώ η κάλυψη με τις επιμέρους δικλιναίες στέγες, δημιουργεί τα γνωστά τριγωνικά αετώματα απόληξης. Σαν υλικό κατασκευής των πρώτων εργοστασίων, χρησιμοποιήθηκε ο πωρόλιθος. Αργότερα, στο μεσοπόλεμο, αντικαταστάθηκε με το μπετόν και το τούβλο.

Τα εργοστάσια αυτά είναι:

1. Νηματοουργείο Γρηγορίου Τσίση και Σία

Το 1895 ιδρύεται η πρώτη βιομηχανι-

κή μονάδα στην Έδεσσα από τον Γρηγ. Τσίση, ενώ συμμετέχουν οι αδελφοί Κ. Κοκκίνου, ο Γ. Κύρτας, ο Νικ. Πλατσούκας, ο Πέτρος Σεφερτζής και ο Γρηγ. Λόγγο. Το εργοστάσιο αυτό αρχικά είχε κλωστήριο, υφαντήριο, βαφείο, λευκαντήριο, εκκοκιστήριο βάμβακος και τμήμα κατασκευής υδρόφιλου φαρμακευτικού βάμβακος⁹. Το υφαντήριο, με 50 ιστούς (αργαλειούς), παρήγαγε 2.000 μέτρα χονδρό βαμβακερό ύφασμα την ημέρα και χρησιμοποιούσε νήματα από τα νηματοουργεία που έφθαναν τα 550.000 κλά το χρόνο. Η έλλειψη προσωπικού ήταν η αιτία που το υφαντήριο και το βαφείο σταμάτησαν να λειτουργούν λίγα χρόνια αργότερα. Το νηματοουργείο όμως συνέχισε τη λειτουργία του και ο εξοπλισμός του από 4 κλώστριες που είχε αρχικά έφθασε τις 47 το 1914, ενώ οι άτρακτοι που μετέτρεπαν τη δύναμη του νερού σε κίνηση από 1500 έγιναν 16.500 περίπου. Όλα τα μηχανήματα προέρχονταν από την Αγγλία και ήταν του εμπορικού οίκου Lord Brothers. Το εργοστάσιο αυτό εξελίχθηκε στο μεγαλύτερο νηματοουργείο, όχι μόνο της Ελλάδας αλλά και της Ανατολίας. Το 1912 συνεχώνεται με το νηματοουργείο του Λόγγου και Τουρπάζη της Νάουσας (1874) και σχηματίζεται η εμπορική εταιρία «Γρηγ. Τσίση και Σία. Λόγγο και Τουρπάζη». Τα κεφάλαια της εταιρίας είναι σοβαρά και η παραγωγή των δύο εργοστασίων υπερβαίνει το μισό της παραγωγής όλων των άλλων νηματουριών Βέροιας, Νάουσας και Έδεσσας¹⁰. Το πρώτο αυτό υδροκίνητο νηματοουργείο της Έδεσσας, απασχολούσε 350-500 εργάτες, που έφθασαν τους 700 την περίοδο της ακμής του. Άρχισε να παρακμάζει γύρω στα 1950. Το 1962 έκλεισε και περιήλθε στην ιδιοκτησία της ΕΤΒΑ. Στη συνέχεια

κατεδαφίζεται απλά και μόνο για την εκμετάλλευση του οικοδομικού υλικού, που δεν ήταν τίποτα άλλο από τον ντόπιο πυρόλιθο (!) Έτσι, από το αξιόλογο αυτό βιομηχανικό συγκρότημα απέμεινε μόνο το οικόπεδο. Ο Δήμος Έδεσσας ενδιαφέρεται για τη διαμόρφωση πράσινου στο χώρο αυτό. Το εργοστάσιο του Τοίση, όπως είναι γνωστό, βρισκόταν κτισμένο αμφιθεατρικά, στην άκρη του πλατώματος της πόλης της Έδεσσας, αριστερά του «ψηλού βράχου» όπου σήμερα το ομώνυμο αναψυκτήριο (εικ. 1).

2. Εργοστάσιο «ΕΣΤΙΑ Α.Ε.»

Στον κάμπο της Έδεσσας («Λόγγο»), σε απόσταση 800 μ. περίπου από το πάρκο των καταρακτών, ιδρύεται το 1907, βαμβακοκλωστήριο από τους: Ηρακλή Κατζηδημούλα, Ιω. Χατζηνικό, αδελφούς Λάπηα και Ανασ. Βασδάρη.¹⁸ Αρκετά αργότερα, το 1926 (!) οι ίδιοι ιδρύουν κλωστούφαντουργείο, δίπλα στο πάρκο των καταρακτών. Τα δύο αυτά εργοστάσια αποτελούν μία επιχείρηση με την επωνυμία «Ένωση Βιομηχανικών Επιχειρήσεων Εστία Α.Ε.», όπου το νηματούργιο του κάμπου είναι γνωστό ως «Κάτω Εστία» και το κλωστούφεντούργιο της πόλης ως «Άνω Εστία». Απασχολούν 300 εργάτες. Από το 1962-1964, η επιχείρηση αποτελεί ιδιοκτησία της Απ. Παναγιόλα, ενώ στις 13/12/1964 περιέρχεται λόγω χρεών, στο ελληνικό δημόσιο. Τον Αύγουστο του 1965 το εργατοπαλλήλικό προσωπικό οργανώνει συνεταιρισμό με τον τίτλο «Παραγωγικός Συνεταιρισμός Π.Ε. Έδεσσα» και αναλαμβάνει τη διαχείριση των δύο εργοστασίων. Το 1972 η επιχείρηση αγοράζεται από τον Αθηναίο βιομήχανο Τριαντόπουλο και παίρνει την επωνυμία «Κλωστούφαντουργία Εδέσσης ΑΒΕΕ». Το 1981 τα εργοστάσια αυτά κλείνουν και το 1985 περιέρχονται στην ιδιοκτησία της ΕΤΒΑ. Σήμερα εμφανίζονται εγκαταλελειμμένα.

Η «Κάτω Εστία»

Το κλωστήριο αυτό κτίστηκε στη θέση Άγιος Λουκάς ή Κάτω Γκουραντζού, ύστερα από άδεια που δόθηκε με το 273 Σουλτανικό «φιρμάνι», το οποίο εκδόθηκε στην Κωνσταντινούπολη στις 25-8-1907¹⁹. Οι κτιριακές εγκαταστάσεις του εργοστασίου βρίσκονται στην άκρη ενός ποταμού. Κυρίαρχη θέση κατέχει ο επιμήκης ορθογωνικός όγκος του χώρου παραγωγής, ο οποίος σήμερα εμφανίζεται αλλοιωμένος από μεταγενέστερες επεμβάσεις (εικ. 2). Μικρότερα κτίσματα, ελεύθερα στο χώ-

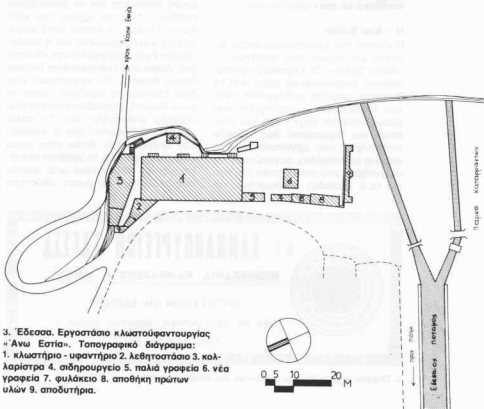
2. Έδεσσα. Βαμβακοκλωστήριο «Κάτω Εστία».

ρο του εργοστασίου, στεγάζουν τα γραφεία και τους ξενώνες για τους εργάτες που δουλεύουν και δεν είναι εύκολο να επιστρέψουν στην πόλη. Δίπλα στο ποτάμι βρίσκεται και το, πετρόκτιστο κτίσμα με την τουρμπιναία και τη γεννήτρια παραγωγής ρεύματος για την κίνηση της «Άνω Εστίας». Αρχικά, τον μηχανικό εξοπλισμό του κλωστήριου αποτελούσαν 7 κλώστρες, ενώ το σύστημα υδροκίνησης διέθετε 2.800 ατράκτους. Το 1914 οι κλώστρες γίνονται 15 και οι ατράκτοι 6.000. Όλα τα μηχανήματα είναι του αγγλικού οίκου Howard & Bullough Ltd.²⁰ Η διαδικασία επεξεργασίας του βαμβακιού σε γενικές γραμμές είναι η εξής: από το ανοικτητικό μηχανήμα όπου μπαίνει το βαμβάκι ως πρώτη ύλη, ακολουθεί η επεξεργασία στα λάνια (χάρτζια) όπου οι ίνες παραλληλίζονται. Κατόπιν, με τους

σύρτες, γίνεται το φυτίλι, στη συνέχεια με τις προγνώστρες το φυτίλι γίνεται πιο λεπτό και τέλος με τον πάγκο (κλώστρια) έχουμε την βαμβακερή κλώστη.

Ο μηχανικός εξοπλισμός του εργοστασίου, το 1956, ενισχύεται με γεωμετρικά μηχανήματα τύπου Ingoldstadt. Σήμερα, από τον αρχικό εξοπλισμό διατηρούνται: 8 κλώστρες (πάγκοι) τύπου Howard & Bullough Ltd - Accrington England, όπου μόνον οι δύο φέρουν χρονολογία 1909 και 1928. Επίσης υπάρχουν 23 λάνια (χάρτζια) του 1928-1929 και 3 προγνώστρες του 1928 που είναι του ίδιου τύπου με τις κλώστρες. Διατηρείται ακόμη ένα μπουμπουνοί του 1920 του οίκου Arundel & Co Patent, Stockport - England.

Παραδοσιακός υδροτροβόλος αποτελούσε το σύστημα κίνησης του εργοστασίου. Δύο σαλινές διαμέτρου 60 εκ. με στένωση στο άκρο, έφερ-

3. Έδεσσα. Εργοστάσιο κλωστούφαντουργίας «Άνω Εστία». Τοπογραφικό διάγραμμα:

1. κλωστήριο - υφαντήριο 2. λεβητοστάσιο 3. κολοριόστρα 4. σιδηρούριο 5. παλιά γραφεία 6. νέα γραφεία 7. φυλάκιο 8. αποθήκη πρώτων υλών 9. αποδυτήρια.

4. Έδεσσα. Εργοστάσιο κλωστοϋφαντουργίας «Ανω Εστία». Γενική άποψη από το «Λόγγο».

ναν νερό από ύψος 1.20 μ. (σε βάθος από το δάπεδο του εργοστασίου 18 μ.) Εκεί βρισκόταν μια φτερωτή έλικινη, γνωστή ως «μιάμιμ» στους εργάτες, η οποία περιστρεφόταν με την πίεση του νερού. Η κίνηση αυτή μεταφερόταν, με έναν άξονα, σε έξι-λινο γρανάδι και από εκεί με άλλο γρανάδι και άξονα με χειροποίητη λουριά (σπαρτίνες) σ' όλο το εργοστάσιο, όπου ένας οριζόντιος άξονας με λουριά δερμάτινα ή λαστιχένια μετέδιδε την κίνηση στις μηχανές. Από το 1967 και μετά το εργοστάσιο κινήθηκε με ηλεκτρικό ρεύμα.

Η «Ανω Εστία»

Η κίνηση του εργοστασίου αυτού γινόταν με ρεύμα που παρήγαγε η «Κάτω Εστία». Οι κτιριακές εγκαταστάσεις οργανώνονται γύρω από το διάδρομο επιμήκη ορθογώνιο όγκο του κλωστήριου - υφαντήριου που ενσωματώνεται στην κλίση του εδάφους και δημιουργεί δύο επίπεδα ανάπτυξης του εργοστασίου. Στο ισόγειο (α' επίπεδο), οργανώνεται το υφαντήριο, ενώ στον όροφο (ισόγειο για το β' επίπεδο), το κλωστήριο και

η προετοιμασία για το υφαντήριο. Η αρχιτεκτονική του είναι τυπική για τα βιομηχανικά κτίρια της περιόδου αυτής. Δίπλα στον κύριο αυτόν όγκο του εργοστασίου βρίσκεται το λεητοστάσιο που φέρει λέβητα τύπου Ruston Horsby 1926 (χρονολογία λειτουργίας του εργοστασίου.). Από το λεητοστάσιο δύο σωλήνες έξιων θερμάνση και υγρασία στο υφαντήριο, αλλά ο λέβητας χρησίμευε κύρια για την παροχή ατμού (αρχικά υπόγεια) στο χώρο της κολλαρίστρας, ο οποίος ήταν ανεξάρτητο κτίσμα σε μικρή απόσταση και σε χαμηλότερη στάθμη, λόγω της κλίσης του εδάφους. Σήμερα το κτίσμα αυτό εμφανίζεται κατεστραμμένο και η κολλαρίστρα έχει μεταφερθεί στο κλωστήριο, δίπλα στο λεητοστάσιο υπήρχε παλιό θαφείο. Το εργοστάσιο είχε δύο εξωτερικές εισόδους, ώστε να είναι δυνατή η πρόσβαση και στα δύο επίπεδα ανάπτυξης του. Τα παλιά γραφεία βρισκόταν στο β' επίπεδο του εργοστασίου, δίπλα στην κύρια είσοδο. Αργότερα τα γραφεία στεγάστηκαν σε νέο κτίσμα από μπeton που κτίστηκε σε μικρή απόσταση

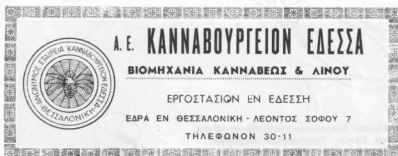
από αυτά. Τέλος στο α' επίπεδο, ένα μικρό ανεξάρτητο κτίσμα στεγάξε το σιδηρουργείο. (εικ. 3, 4).

Το εργοστάσιο αυτό παρήγαγε διημιτο, φανέλλα (δόσηρη) και κάμπσο. Τον μηχανικό εξοπλισμό του κλωστήριου αποτελούσαν 7 πάγκοι (κλώστρες), ενώ του υφαντήριου 114 αργαλειοί εγγλέζικοι τύπου Dikinson, Hattersley και Hakey. Όλοι αυτοί οι αργαλειοί πουλήθηκαν στη ΒΙΟΧΑΛΚΟ για παλιοσίδερα (!) και αντικαταστάθηκαν με πιο σύγχρονους (Picapoi, Dornier). Από τον αρχικό εξοπλισμό διατηρούνται σήμερα: 2 διάστρες (όπου η κλωστή μαζεύεται σε ρόλλους) του 1929-30, αγγλικού τύπου Howard & Bullough, 1 καθαλέτο μιτάματος (που βοηθούσε το πέρασμα της κλωστής από το ρόλλο στο χτένι του αργαλειού), 1 γιάρδα (μετρητής του υφάσματος σε γιάρδες και έλεγχος του κτυπήματος ύφανσης του) και η κολλαρίστρα, που το 1970 μεταφέρθηκε από το εργοστάσιο του Τσίτου στην Θεσσαλονίκη. Το Υπουργείο Πολιτισμού (4η Εφορεία Νεοτέρων Μνημείων Θεσσαλονίκης), έχει χαρακτηρίσει ως ιστορικό μνημείο το εργοστάσιο αυτό, ενώ ο Δήμος της Έδεσσας ενδιαφέρεται για την οργάνωση Μουσείου Υφαντουργίας μέσα στο χώρο του.

3. Το «Καναβουργείο Α.Ε.

Έδεσσα»

Το Καναβουργείο ιδρύεται το 1908-1909 από τους: Εταιρεία Τότσια και Σία, Ν. Μανταλάκη, αδελφούς Ζηκοπούλου, Ιωσήφ Τσίτσα, Έν. Χατζητρίπου, Φιλώτα Χατζηγιάννη, Γρηγ. Χατζηαντωνίου, Σιλβέστρο Μπατζιλόγλου και άλλους μικρότερος μετόχους.¹⁸ Το 1912, λόγω

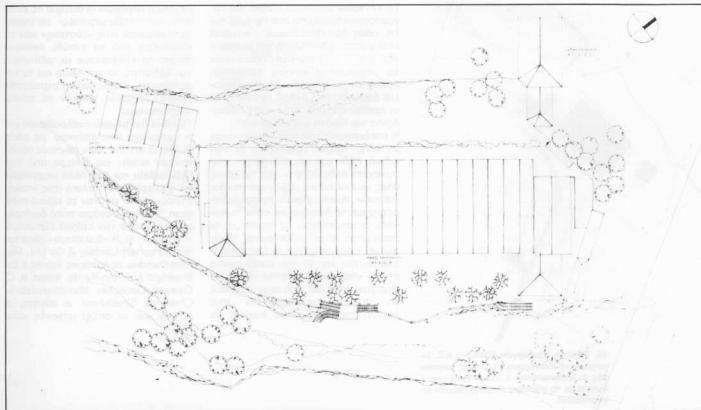

5. Ετικέτα αποστολής των προϊόντων του καναβουργείου

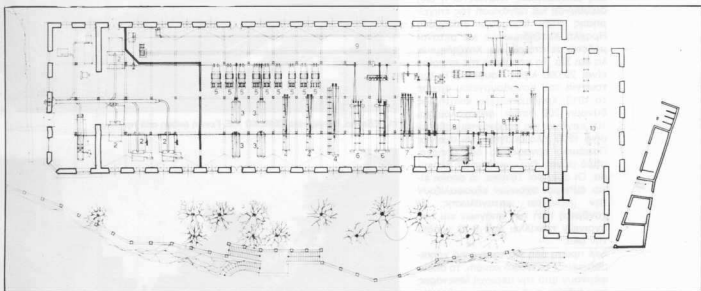

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

6. Τίτλος μετοχής στην «Α.Ε. καναβουργείο Έδεσσα».

7. Έδεσσα, Καναβουργείο. Τοπογραφικό διάγραμμα: Κτίριο Α. χώρος παραγωγής, Κτίριο Β. συσκευασία προϊόντος - αποθήκευση πρώτης ύλης, Κτίριο Γ. μηχανουργείο (σχέδιο Γ. Γεράκη).

8. Έδεσσα, Καναβουργείο. Κάτοψη του κτιρίου παραγωγής με το μηχανικό εξοπλισμό: 1. θαλιτίσα 2. λαμόρα 3. σύρτης 4. πάγκος (κλιόστρια) 5. σπύζι μηχανή 6. σπρεττική μηχανή (ψιλή) 7. πονέστρα 8. κολληρίστρα 9. κολληρίστρα παλιού τύπου 10. κολληρίστρα νέου τύπου. (αρχείο πολεοδομικού γραφείου Έδεσσας, αντιγραφή σχεδίου Γ. Γεράκης)

9. Έδεσσα, Καναβουργείο. Άποψη του Εσωτερικού του κτιρίου παραγωγής.

10. Έδessa. Εργουργείο ΣΙΦΕ.ΚΟ Α.Ε. Τοπογραφικό διάγραμμα: 1. κτίριο παραγωγής 2. λεβητοστάσιο 3. κτίριο γραφείων 4. κτίριο με το σύστημα κίνησης (αρχείο εργοστασίου).

απειρία των μετόχων σε βιομηχανικές επιχειρήσεις, ανατίθεται η όλη διεύθυνση και οργάνωση της επιχείρησης στον Ναουσαίο βιομηχανο Ηρακλή Χατζηδημούλα και μετονομάζεται σε εταιρία Ηρ. Χατζηδημούλα και Σία. Τα κεφάλαια της εταιρίας είναι 20.000 λίρες Τουρκίας. Η λειτουργία του Καναθουργείου άρχισε το 1913. Χρησιμοποιείται κινητήριος δύναμη 200 ίππων, απασχολούνται 100 εργάτες και παράγονται καθημερινά 1200 κιλά σπάγκος και σχοινιά. Παρόμοιο εργοστάσιο δεν υπήρχε, παρά μόνον ένα μικρό στην Κέρκυρα. Οι αδελφοί Τότκα, οι οποίοι είναι έμποροι σχοινιών εξασφαλίζουν την πελατεία κατανάλωσης. Η χονδρική τιμή των σπάγκων και των σχοινιών ποικίλλει από 9-12 γρόσια την οκά.²⁹

Σαν πρώτη ύλη για τα σχοινιά χρησιμοποιείται το ινδικό κανάβι, το οποίο φέρνουν από την περιοχή Μπενάρες των Ινδίων, ενώ για τους σπάγκους αρχικά το σερβικό κανάβι και αργότερα εγχώριο από τους κάμπους των Γιαννιτών και των Κουφαλιών. Τα σχοινιά είναι χοντρά και λεπτά στα ενδεικτικά νούμερα 0,5-50 και οι σπάγκοι χονδροί - λεπτοί στα νούμερα 1-2, 2-2, 2-3, 2-4, 2-5, 2-6, 2-7. Με παραγγελία των Γερμανών κατά τη διάρκεια της κατοχής, παρήγαγαν και σπαρτίνες (παλαμάρια για τα πλοία).

Το κεντρικό εμπορικό τμήμα του εργοστασίου βρίσκεται στη Θεσσαλονίκη, οδός Λέντος Σοφού 7 και από εκεί γίνεται η διακίνηση της παραγωγής (εικ. 5, 6). Στην Κρήτη (που ήταν το μεγαλύτερο κέντρο κατανάλωσης), στην Ήπειρο και στη Θεσσαλία έφευγαν τα χονδρά σχοινιά, ενώ οι λεπτοί σπάγκοι στην Ανατ. Μακεδονία και Θράκη για τα καπνά.²¹

Η επεξεργασία του καναθίου γινόταν ως εξής: Αρχικά το ψέκαζαν με ένα ειδικό λάδι για να μαλακώσει, στη συνέχεια καθαριζόταν από τις ξένες ύλες με ένα ειδικό μηχανήμα τη «βαλιθίτσα». Ακολουθούσε το προλάνάρισμα και το λανάρισμα, όπου το κανάβι μετατρέποταν σε ταινία με το επιθυμητό πάχος κάθε φορά. Κατόπιν με τους «σύρτες», οι ίνες παραλληλιζόνταν και με την επεξεργασία στους «πάγκους» γινόταν το πρώτο στρίψιμο (σιτζίμι). Από τους πάγκους τα σιτζίμια μεταφέρονταν στις «σιτζίμι-μηχανές», όπου γινόταν το

δεύτερο στρίψιμο (4 σιτζίμια σε ένα). Από τις «σιτζίμι-μηχανές» το σχοινί μεταφερόταν στις «ξυστρες» που το καθάριζαν από το χνούδι. Ακολουθούσε το κολλάρισμα με ριζάλευρο και δεξτρίνη, το στέγνωμα και το καρούλιασμα. Τέλος με τις στρεπτικές (ψιλές) μηχανές γινόταν το τελευταίο στρίψιμο.

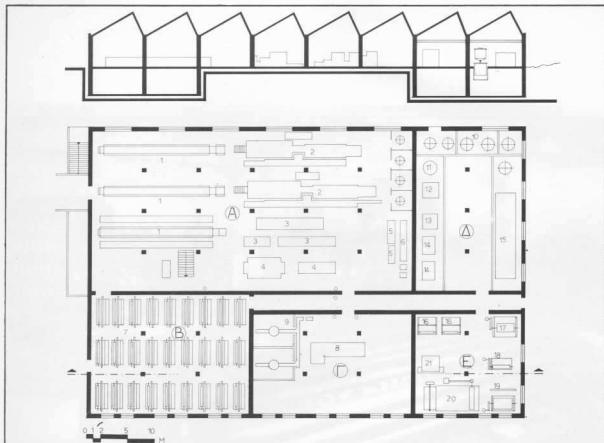
Την ίδια διαδικασία ακολουθούσε και η παραγωγή του σπάγκου, με μόνη διαφορά ότι από τους πάγκους παράγονταν φυτίλι και ύστερα από την ίδια πορεία και στα άλλα μηχανήματα, μεταφερόταν τελικά στις «πενέστρες», όπου γινόταν το τελικό στρίψιμο.²² Το εργοστάσιο αυτό διατηρεί μέχρι σήμερα τον αρχικό εξοπλισμό του (εικ. 7, 8). Η «βαλιθίτσα» είναι τύπου Urquhart Lindsay & Co Ltd, Makers Dundee, οι λανάρες Seydel & Co, Bielefeld και Fein-Karde, Konst. II, C. Oswald Liebscher Maschinenfabrik, Chemnitz Streckkopf, οι σύρτες, οι πάγκοι και οι σιτζίμι μηχανές είναι

11. Έδessa. Εργουργείο ΣΙΦΕ.ΚΟ Α.Ε. Γενική άποψη από την πόλη.

12. Έδessa. Εργουργείο ΣΙΦΕ.ΚΟ Α.Ε. Γενική άποψη του κτιρίου παραγωγής.

13. Έδρασα. Εργοστάσιο ΣΕΦΕ.ΚΟ Α.Ε. Κάτοψη - τομή του κτηρίου παραγωγής. Α.Κλωστήριο: 1. κλωστήρια 2. λανάρια 3. μιομπιερeria 4. ανέμη 5. ακοινατική 6. μασουρίστρα Β. Υφαντήριο: 7. υφαντικός ιστός (αργαλειός) Γ. Αναμκτήριο: 8. ανέμη 9. απορροφητήρας Δ. Βαφείο: 10. βαφική 11. σουρώστρα 12. στεγνωτήριο ταιλιέδων 13. στεγνωτήριο νημάτων 14. βαφικό υφασμάτων 15. στεγνωτική Ε. Ξηρό φινιριστήριο: 16. ξηριστική 17. δεκαποτική 18. σιδερωτήριο 19. γνουδιάστρα 20. στεγνωτική υφασμάτων (ράβα) 21. ατμοτική. (αρχείο εργοστασίου).

του τύπου Seydel & Co Bielefeld, οι φιλές μηχανές είναι η μία του τύπου Fairbairn MacPherson Leeds Or 714 Branch of Fairbairn Lanson Combe, Barbour Ld του 1913 και η άλλη Sydel Co Bielefeld, τέλος οι πονέστρες είναι επίσης του τύπου Fairbairn η μία του 1913 και η άλλη του 1927. Οι κτιριακές εγκαταστάσεις του Καναβουργείου αναπτύσσονται σ' ένα πλάτωμα που δημιουργείται λίγο ψη-

λότερα από το επίπεδο του «λόγυου» και αρκετά χαμηλότερα από το πάρκο των καταρρακτών. Αποτελούνται από 4 κυρίως όγκους: 1. συσκευασίας και αποστολής του προϊόντος 2. αποθήκευσης της πρώτης ύλης 3. παραγωγής του προϊόντος και 4. μηχανουργείου. Ο ελεύθερος χώρος του Καναβουργείου είναι μια μεγάλη έκταση που ξεκινάει από το πάρκο των καταρρακτών, ανα-

πτύσσεται αμφιθεατρικά και φθάνει μέχρι τις κτιριακές εγκαταστάσεις. Ένα πλήθος από πεύκα αποτελεί το πράσινο του χώρου αυτού και δημιουργεί φυσικό πάρκο με θέα καταπληκτική προς τον κάμπο. Ένα μονοπάτι με καλύτερη κατάσταση συνδέει τη διατηρητέα συνοικία «Βαρσί» της Έδεσσας με το χώρο του εργοστασίου. Η αρχιτεκτονική του συγκροτήματος είναι η χαρακτηριστική των βιομηχανικών κέντρων της εποχής, ενώ σαν υλικό κατασκευής χρησιμοποιείται ο πωρόλιθος (εικ. 9) Τα μηχανήματα του κτηρίου παραγωγής καθώς και του μηχανουργείου είναι υδρoκίνητα, με σύστημα παρόμοιο με εκείνο της «Κάτω Εστίας», όπου ο παραδοσιακός υδρoστρόβιλος αντικαταστάθηκε το 1939 με τουρμπινα τύπου Venen.

Η άκμή του εργοστασίου αυτού τοποθετείται στο χρονικό διάστημα 1928-1940, όπου απασχολεί 150 εργάτες. Από το 1950 αρχίζει η παρακμή του, που οφείλεται κύρια στις προσωπικές φιλοδοξίες των μετόχων για τη διεύθυνση. Το 1966, οι 100 εργάτες του Καναβουργείου ιδρύουν τον «Παραγωγικό Συνεταιρισμό Εργασίας η Πέλλα» και αναλαμβάνουν τη διαχείριση. Το 1967 το καλύτερο από τα τέσσερα καναβουργεία της Ελλάδας (τα άλλα στην Κέρκυρα, Βό-

14. Έδρασα, Εργοστάσιο ΣΕΦΕ.ΚΟ Α.Ε. Το κτήριο γραφείων.

15. Έδεσσα. Εριοουργείο ΣΕΦΕ.ΚΟ Α.Ε. Γενική άποψη του φραγτήριου την περίοδο της ακμής του. (αρχείο εργοστασίου)

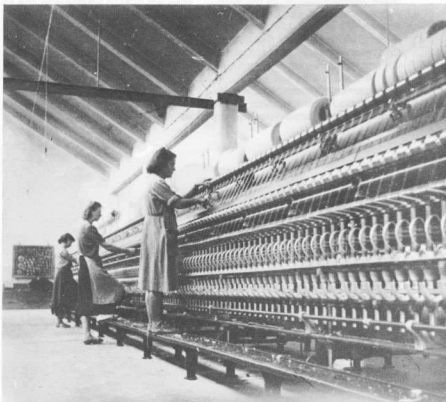
λο και Πειραιά) κλείνει και περιέρχεται στο Δημόσιο. Σήμερα αποτελεί ιδιοκτησία του Δήμου Έδεσσας. Έχει χαρακτηριστεί ιστορικό διατηρητέο μνημείο από το Υπουργείο Πολιτισμού (4η Εφορεία Νεοτέρων Μνημείων Θεσσαλονίκης), ενώ παράλληλα έχει ξεκινήσει η μελέτη αποκατάστασης των κτιριακών εγκαταστάσεων και του εξοπλισμού τους με χρηματοδότηση του ΥΧΟΠ.

4. Το Καναθουργείο των αδελφών Αποστόλου και Σπυριδωνίδη

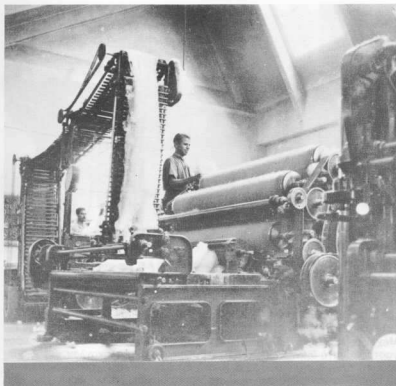
Στην είσοδο της πόλης διατηρούνται σήμερα μόνον οι εξωτερικοί τοίχοι από πωρόλιθο του Καναθουργείου αυτού, το οποίο ουσιαστικά δεν λειτουργήσε, λόγω έλλειψης κατάλληλων μηχανημάτων.

5. Εριοθιομηχανία ΣΕΦΕ.ΚΟ. Α.Ε.

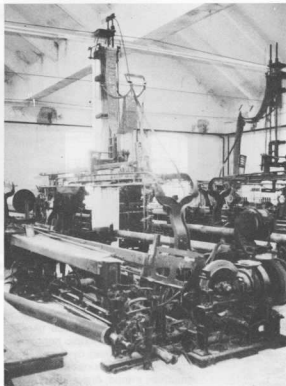
Το Εριοουργείο των αδελφών Σεφερτζή - Κόκκινου και Σία (ΣΕΦΕ.ΚΟ) ιδρύεται το 1929-1930. Το 1962, μετατρέπεται σε Α.Ε., με την επωνυμία «Εριοθιομηχανία ΣΕΦΕ.ΚΟ. Α.Ε.». Το 1973 το μεγαλύτερο ποσοστό της επιχείρησης περιέρχεται στην «Α.Ε. ΒΙΛΚΑ» του Αν. Μιχαηλίδη, ενώ το 1982 αλλάζει η επωνυμία και γίνεται

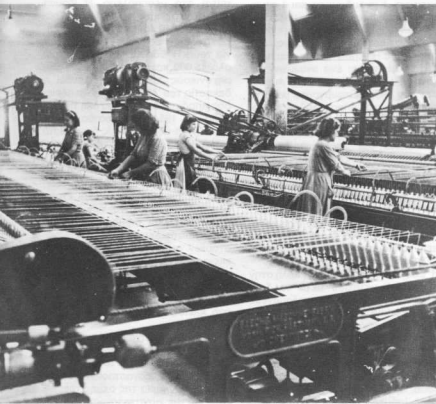
16, 17. Έδεσσα. Εριοουργείο ΣΕΦΕ.ΚΟ Α.Ε. Άποψη του κλωστήριου: κλώστριες (αρχείο εργοστασίου)

18. Έδεσσα, Εριουργείο ΣΕΦΕ.ΚΟ Α.Ε. Η λανάρια. (αρχείο εργοστασίου)

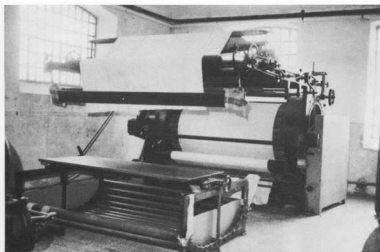

19. Έδεσσα, Εριουργείο ΣΕΦΕ.ΚΟ Α.Ε. Άποψη του φροντήριου με τους αργαλειούς που πουλήθηκαν σαν παλιοσιδερά (!) (αρχείο 4ης Εφορ. Νεοτέρων Μνημειών).

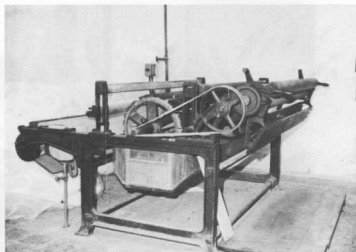

«Εριοβιοτεχνία ΣΕΦΕ.ΚΟ. Α.Ε.». Το 1985 κλείνει το εργοστάσιο αυτό λόγω χρεών προς το Δημόσιο και ύστερα από πλειστηριασμό περιέρχεται στην ιδιοκτησία του βιομηχανού Σημαιοφορίδη, ο οποίος έχει ξεκινήσει τις εργασίες για τη μετατροπή του σε εργοστάσιο ετοιμών ενδυμάτων. Το εριουργείο της ΣΕΦΕ.ΚΟ. είχε τον τελειότερο μηχανικό εξοπλισμό απ' όλα τα εργοστάσια της πόλης και παρήγαγε υφάσματα σκωτσέζικα (καμμίρια). Ήταν το δεύτερο σημαντικό εργοστάσιο του είδους αυτού στα Βαλκάνια. Διαχειριστής της επιχείρησης αρχικά ήταν ο Αλέκος Σεφερτζής.

Το εργοστάσιο θριασκέται σχεδόν στην είσοδο της πόλης, στην άκρη ενός πλατώματος που βλέπει τον κάμπο. Το οικόπεδο αγοράστηκε το 1903, έχει μεγάλη έκταση, φθάνει μέχρι τον κάμπο (εικ. 10, 11) και διασχίζεται από ποτάμι που δημιουργεί τον καταρράκτη Αλάν. Οι κτιριακές εγκαταστάσεις του συγκροτήματος αναπτύσσονται σε δύο επίπεδα, λόγω της κλίσης του εδάφους και αποτελούνται από 3 όγκους: το λεβητοστάσιο, τον κυρίως χώρο παραγωγής και το κτίριο γραφείων, ενώ σε απόσταση, και σε χαμηλότερη στάθμη, θριασκέται ένα μικρό κτίσμα με την

20. Έδεσσα, Εριουργείο ΣΦΕ.ΚΟ Α.Ε. Το σιδερωτήριο (πουλήθηκε). (αρχείο 4ης Εφορ. Νεότερων Μνημείων)

21. Έδεσσα, Εριουργείο ΣΦΕ.ΚΟ Α.Ε. Ξυριστική μηχανή, πουλήθηκε σαν παλιοσίδηρα. (αρχείο 4ης Εφορ. Νεότερων Μνημείων)

τουρμπίνα της υδροκίνησης και τη γεννήτρια παραγωγής του ηλεκτρικού ρεύματος. Το κτίριο παραγωγής αποτελεί τον κύριο όγκο του εργοστασίου. Είναι διώροφο, ορθογώνιο επιμηκές κτίσμα, όπου λόγω της κλίσης ο όροφος εμφανίζεται ισόγειος στο πίσω μέρος. Το ισόγειο χρησιμοποιείται ως βοηθητικός χώρος. Ο όροφος διαιρείται εσωτερικά σε επιμέρους χώρους, που διαφοροποιούνται από τη χρήση τους: 1. κλωστήριο 2. υφαντήριο 3. αναμικτήριο 4. βαφείο και 5. φινιριστήριο (τμήμα τριεξοποίησης). (εικ. 12, 13). Υπάρχει αρκετός φυσικός φωτισμός, που εξασφαλίζεται από σειρά περιμετρικά ορθογώνια παράθυρα, καθώς και από μεγάλους φωταγωγούς της στέγης. Η στέγη αποτελείται από 8 επιμέρους δικλινείς στέγες, που διαμορφώνουν τα χαρακτηριστικά, για τα βιομηχανικά κτίρια της εποχής αυτής, τριγωνικά αετώματα απόληξης της όψης. Η επικάλυψη των στεγών γίνεται με αμιαντόπλακες φολλιδωτά τοποθετημένες. Ο φέρων σκελετός του κτιρίου αποτελείται από κολώνες και πλάκες από μπετόν. Οι όψεις είναι επίπεδες, απλές, διατηρητές από σειρά ορθογώνια ανοίγματα, όπου το μόνο διακοσμητικό στοιχείο αποτελεί η διαμόρφωση πλακίσου από τούβλα καθώς και το διακοσμητικό κλειδί στο ελαφρώς καμπυλωμένο ανώφλι τους. Το λειψοστάσιο, μικρότερος όγκος, επαναλαμβάνει την ίδια μορφολογική οργάνωση. Εδώ δεσπόζει η ψηλή τούβλινη κωνίδα του λέβητα, σύμβολο του εργοστασίου. Ο ατμός που παράγεται ο λέβητας διοχετεύεται στο βαφείο και το φινιριστήριο. Το κτίριο γραφείων, κτιρίσθηκε πριν το 1918, διότι φέρει επιγραφή στη διακοσμητική

ταινία του γείσου: Armes Françaises 1918 (εικ. 14). Μέχρι το Νοέμβριο του 1985 το εργοστάσιο αυτό διατηρούσε το μηχανικό εξοπλισμό του (εικ. 15-21). Από τα αρχικά μηχανήματα υπήρχαν στο υφαντήριο: 36 αργαλειοί τύπου Schönherr, 1 διάστρα Schönherr και 1 μασουρίστρα τύπου Hacoba. Στο κλωστήριο: 1 πάγκος (κλώστρια), 1 ανέμη, 1 λανάρια. Στο φινιριστήριο: 2 Ξυράφια, 1 λχνουδιάστρα και 1 ατμητικό μηχανήμα όλα τύπου Ketting & Braun (1935), 1 σιδερωτήριο, 1 ράμα και 1 ατμιστικό φινιρισμάτος, όλα του τύπου H. Kranz Söhne (Aachen). Στο αναμικτήριο: ένα ανοικτικό μηχανήμα (Λύκος). Μέχρι τον Αύγουστο του 1985 λειτουργούσε μόνο το κλωστήριο και απασχολούσε 18 εργαζόμενους. Στη συνέχεια έκλεισε, έγινε ο πλειστηριασμός και περιήλθε στην ιδιοκτησία του Σημαιοφορίδη. Στα πλαίσια αλλαγής της αρχικής χρήσης και λειτουργίας του εργοστασίου αυτού, πουλήθηκε ο αρχικός εξοπλισμός, όπου οι 36 αργαλειοί έπασσαν και πουλήθηκαν σαν παλιοσίδηρα (!). Το Υπουργείο πολιτισμού έχει χαρακτηρίσει ιστορικό διατηρητέο μνημείο το βιομηχανικό συγκρότημα της ΣΦΕ.ΚΟ.

Η Έδεσσα ήταν η δεύτερη πόλη στην παραγωγή μεταξιού μετά το Σουφλι¹⁷. Υπήρχαν πολλά μεταξουργεία, από τα οποία δεν διατηρείται σχεδόν κανένα. Απασχολούσαν 600 εργαζόμενους και επεξεργάζονταν 500 κίλα μεταξιού το χρόνο. Αναφέρουμε τα μεταξουργεία: 1) των αδελφών Αποστολίδη στο «Κιουπρί» (εικ. 22), 2) του Γάτσου, 3) του Πίγκα, 4) του Δ. Ναθαναήλ (σήμερα ψυγεία των αδελφών Ζαρκάδα) 5) του Δ. Αΐκου 6) των αδελφών Ούτα και Θεμελή 7) των

αδελφών Σιδένα κ.ά. Στην Έδεσσα υπήρχαν επίσης τα εκκοκκιστήρια βόμβακος των αδελφών Ούτα και Γ. Ασλάνογλου, ενώ ιδιαίτερη άνθηση είχαν τα εργοστάσια ταπητουργίας που ιδρύθηκαν από πρόσφυγες, όπως τους αδελφούς Κοτζαϊθαζόγλου, Κοτζαντώνογλου, Αγαπάδου, Α. Κοκκινίδη κ.ά.¹⁸ Η ακμή των εργοστασίων κλωστοϋφαντουργίας στην Έδεσσα τοποθετείται στο μεσοπόλεμο. Η ίδρυση υποκαταστήματος της Εθνικής Τράπεζας το 1919 και της Τράπεζας Αθηνών το 1927, δόθησαν στη λειτουργία τους. Η Έδεσσα το 1940, σε σύνολο 15.000 κατοίκων έχει 2.500 βιομηχανικούς εργαζόμενους. Ακολουθεί η δεκαετία του '40, η οποία είναι περίοδος αποδιοργάνωσης για όλη την Ελλάδα. Το 1954 τα εργοστάσια αυτά πωλούνται τα υδατικά τους δικαιώματα στη ΔΕΗ και δημιουργείται το υδροηλεκτρικό εργοστάσιο του Άγρα. Έτσι χάνεται η διεκδίκηση των εργοστασίων και αρχίζει η ουσείση τους με τη ΔΕΗ. Οι μέτοχοι έχουν ήδη αυξηθεί (απόγονοι των αρχικών ιδιοκτητών) και δημιουργούνται τα προβλήματα λειτουργίας των εργοστασίων αυτών, που έχουν ανάγκη εκσυγχρονισμού για να ανταγωνισθούν εκείνα της Θεσσαλονίκης, της Αθήνας και του Πειραιά. Έτσι ξεκινάει η παρακμή τους, που οδήγησε στο κλείσιμό τους από το 1962 και μετά.

Η Έδεσσα, βιομηχανική πρωτεύουσα της Μακεδονίας στις αρχές του αιώνα, διατηρεί σήμερα τους άψυχους όγκους των εργοστασίων αυτών, ιστορικά μνημεία της ακμής της, καθώς και τις αρχιτεκτονικές και της οργάνωσης των εργοστασίων κλωστοϋφαντουργίας την εποχή αυτή.

22. Έδεσσα. Το μεταλλουργείο των αδελφών Αποστολίδη στο «Κιουπρί». (αρχείο Φιλοπροόδου Συλλόγου «Μέγας Αλέξανδρος»)

Σημειώσεις

1. Ευχαριστώ θερμά τους Παπαζήση Βαγιάνη, Τράικο Αλέκο, Ρυσσέη Γιώργη, Κορδάλη Ελένη, παλιούς εργάτες των εγκαταστάσεων της Έδεσσας, καθώς και τον πρόεδρο των συνταξιούχων του Εργατικού Κέντρου, Βαρουκτσάκη Γιώργο. Χωρίς τη βοήθειά τους η εργασία αυτή δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί.
2. Μαρία Τσολονά, «Ο εξευρωπαϊσμός της κυβερνητικής ηγεσίας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας κατά την περίοδο των μεταρρυθμίσεων», Εκσυγχρονισμός και βιομηχανική επανάσταση στα Βαλκάνια τον 19ο αιώνα. Θεμέλιο 1980, σ. 96-97.
3. Κ. Μοσκόφ, Θεσσαλονίκη, 107 της μετρωτικής πώλης, τόμος α', 6' έκδοση αναθεωρημένη, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 90-91.
4. Βακαλόπουλος Α. Κων/νίνας, Οικονομική λειτουργία του Μακεδονικού και Θρακικού χώρου στα μέσα του 19ου αιώνα, στα πλαίσια του διεθνούς εμπορίου, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 35-36.
5. Γ. Ν. Κορινιάς, Τα οικονομικά της Μακεδονίας, Αθήνα 1914, σ. 207-208.
6. Δ. Χατζόπουλος, Η ανάπτυξη της Μακεδονικής Βιομηχανίας από της απελευθερώσεως (1912) μέχρι σήμερα (1962) και η συμβολή του Συνδέσμου Βιομηχανιών Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 3-4.
7. Κ. Μοσκόφ, Θεσσαλονίκη, ό.π., σ. 91.
8. Δ. Χατζόπουλος, Η ανάπτυξη, ό.π., σ. 6 κ.ε.
9. Όλες οι ονομασίες της πώλης: Έδεσσα, Αιγαί, Βοδενά σφειλονται στην ύπαρξη πολλών νερών. Βλ. ετημολογική ανάλυση των ονομασιών αυτών: Ε. Στουγιαννή, Έδεσσα ή Μακεδονική εν τη ιστορία, Θεσσαλονίκη 1932, σ. 17, 42 κ.ε. Ο Τούρκος περιηγητής του 17ου αιώνα Εβλίνια Τσελεμπί, χρησιμοποιεί την αραβοποιητική έκφραση «dar-ima» («χώρο του νερού») σαν ονομασία για την πώλη της Έδεσσας. Βλ. Β. Δημητριάδης, Η Κεντρική και Δυτική Μακεδονία κατά τον Εβλίνια Τσελεμπί, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 234.
10. Ο Καζάν των Βοδενών το 1864 αριθμεί 36 χωριά. Β. Δημητριάδης, Η Κεντρική, ό.π., σ. 235.
11. Κ. Γ. Σταλίδης, Οι συντεχνίες και τα

- επαγγέλματα στην Έδεσσα την περίοδο της Τουρκοκρατίας, Έδεσσα 1974, σ. 31, 33, 137-139.
12. Δ. Χατζόπουλος, Η ανάπτυξη, ό.π., σ. 11.
 13. Γ. Ν. Κορινιάς, Τα οικονομικά, ό.π., σ. 210-212.
 14. Ν. Α. Σινόπουλος, Πέλλα (Έδεσσα, Γιαννιτσο, Αρβέν), 1948, σ. 148.
 15. Γ. Ν. Κορινιάς, ό.π., σ. 215-217, 220.
 16. Ν. Α. Σινόπουλος, Πέλλα, ό.π., σ. 148.
 17. Στοιχεία της εταιρείας «Κλωστοφύρανο-υφαντουργεία Εδέσσας ΑΒΕΕ».
 18. Γ. Ν. Κορινιάς, ό.π., σ. 217.
 19. Κ.Γ. Σταλίδης, Οι συντεχνίες..., ό.π., σ. 141.
 20. Γ. Ν. Κορινιάς, ό.π., σ. 229.
 21. Κ.Γ. Σταλίδης, ό.π., σ. 142.
 22. Στοιχεία έκθεσης της Τεχνικής Υπηρεσίας του υπσκ. Α.Τ.Ε. Έδεσσας (4/9/1967)
 23. Τοπική εφημερίδα «Εμπρός», 19/2/1933.
 24. Κ.Γ. Σταλίδης, Οι συντεχνίες..., ό.π., σ. 141-142.

Textile Factories in Edessa

Ch. Zarkada

The industrial production of Northern Greece in the late 19th century is primitive. The national industry left unprotected by the Turkish government, is soon flooded by Western industrial products that displace the local production and destroy the mountainous handicraft centers. The cities are quickly developed and established as agencies for the distribution of foreign products. The «privileges» and especially the Hattı-Hımyayn (equal rights to Christians and Moslems) facilitate the accumulation of capital. In the cities the prevailing Greek and Jewish population is occupied with commerce and bank activities while at the same time it tries to create a local and somehow integrated industrial

production. The water-driven textile factories are part of this pursuit. They are founded in 1874-1912 by Greek businessmen from Naoussa in Central Macedonia and in the cities of Mount Vermion: Edessa, Naoussa and Verioia in particular. The successful organization of these factories has been based on various factors: the water exploitation, the low wages, the rich local production of raw materials; and last, but not least on the fact that textile industry did not demand any special technical education while a rich experience of home handicraft, producing thick woolen textiles, already preexisted.

The textile industries in Edessa picture the industrial activity in the other cities of Vermion. Edessa (Vodena) during the period of Turkish occupation is in its prime functioning as a commercial and handicraft center. The first factories are built close to the area of the falls since the Turkish government did not allow the production and transfer of electricity away from the falls. The original machinery of the factories comes from England. The production peak of these factories is placed in the interval between the two World Wars. In the 1950s the hydroelectric factory of the Public Enterprise of Electricity is installed near the river Agras, outside Edessa; the factories sell their rights on the water, therefore they loose the possibility of free motion. Meanwhile the share holders, descendants of the original owners, have been increased and this factor deteriorates the problems of the factories' operation that urgently need modernization in order to compete with the factories of Thessaloniki, Athens and Pireus. As a result of these unhappy circumstances the factories start to decline and they finally, one by one, close down from 1962 on.

The textile factories in Edessa are:

1. Yarn factory of Gr. Tsitsis and Co (1895).
 2. Factories «Εστία Α.Ε.», «Κάτω Εστία» (spinning mill, 1907), «Άνω Εστία» (spinning-weaving mill, 1926).
 3. «Κανθαθούρη Α.Ε. Έδεσσα» (1908-1909).
 4. Wool factory ΣΙΦΕ.ΚΟ Α.Ε. (1929-1930) etc. Many silk factories also existed, like that of Apostolides, Jatsos, Pigas, Outas and Themelis Bros., etc., from which almost none has survived.
- The carpet factories were exceptionally successful founded by Greek refugees from Turkey like the brothers Kotzavaizoglou, Agapaloglou, Kokkinidies and others. Finally, quite productive were the cotton gin factories of Outa Bros. and J. Aslanoglu.